**Arhitext nr. 4/2012**

**Dana Vais**

# Utopie în era pre-ecologistă: Martin Pinchis

Martin Pinchis e o figură singulară în România anilor 1960. Deși trăia într-o țară cu arhitectură total controlată politic, el a fost legat de mișcările arhitecturale cele mai avansate ale timpului său. Viziunile urbane futurologice și arhitecturile prospective din anii '60 au definit o formă de utopie modernistă în care Pinchis s-a înscris perfect.

## *Evadarea din realitatea imediată*

Viziunea lui Pinchis despre oraș era departe de realitatea în care activa ca arhitect în România. În jurul anului 1960, el participa la unul din primele ansambluri moderniste de blocuri de locuințe din București[1], în ceea ce se numea pe atunci "șantiere experimentale", adică cu "metode de construcție cât mai industrializate"[2]. Dar realitatea era că industria construcțiilor în România abia începuse să tatoneze prefabricarea, șantierele fiind încă un amestec de construcție industrializată și meșteșug. Utopia comunistă își definea orașul într-un mod mai degrabă mărunt și pragmatic, care să-i permită să fie imediat construit. Până la urmă, deficiența majoră a realității românești nu stătea atât în înapoierea tehnică, cât în incapacitatea de a mai lăsa loc viziunilor, adică adevăratei utopii.

De altfel ideile lui Pinchis au evoluat prea puțin pe scena arhitecturală din România.[3] Educat la École de Beaux-Arts din Paris în interbelic, el nu se putea integra prea bine printre noile generații produse de școala locală de după 1948, rupte total de Occident.[4] Deși cazul său dovedește poate revenirea la o relativă deschidere a mediului românesc în anii '60, el rămâne totuși singular. Un arhitect trăind în România, care să corespondeze cu reviste din Franța, Elveția, Germania,

---

[1] B.Cotaru, "2500 de apartamente pe Magistrala Nord-Sud - București", în: *Arhitectura RPR* nr.3/1961, pp.39-47

[2] ibid., p.40

[3] în 1963 a primit un premiu al Uniunii Arhitecților pentru o expoziție; cf. "Din Activitatea Uniunii Arhitecților", în: *Arhitectura RPR* nr.1/1964, p.49; o cronică de expoziție apare în 1964: Traian Chițulescu, "Expoziția orașul viitorului", în: *Arhitectura RPR* nr.6/1964, p.60. După 1971, Pinchis s-a stabilit în Franța; cf. Adrian Irvin Rozei, "Straniul destin al utopistului" (2005), http://www.omnigraphies.com/content/straniul-destin-al-utopistului-un-articol-de-adrian-irvin-rozei

[4] Ana Maria Zahariade, *Arhitectura în proiectul comunist. România 1944-1989*, Ed. Simetria, București, 2011, p.29

Italia, America în nume propriu, fără să fie delegat sau cenzurat de vreun organ oficial, era ceva cu totul excepțional.

O primă ieșire remarcabilă a fost participarea sa, în 1959, la polemica creată în jurul imobilului Pan Am din New York. O monografie recentă a clădirii îl plasează pe Pinchis în capul listei criticilor din străinatate (înaintea lui Bruno Zevi).[5] Pinchis a trimis atunci scrisori, însoțite de o contra-propunere desenată, la reviste ca *Architettura Cronache e Storia*, *Werk*, *Bauen+Wohnen*, *L'Architecture d'Aujourd'hui*. Clădirea lui Gropius, spunea el, era prea masivă, și, încălecând peste Park Avenue, bloca perspectiva ca un mare ecran solid. Pinchis propunea în schimb două turnuri laterale legate de un corp central transparent, care lăsa vederea și soarele să treacă prin structură; ar fi fost o soluție mai dinamică și s-ar fi încadrat, în opinia sa, mai bine în context.[6] Gropius i-a răspuns câteva luni mai târziu în *L'Architecture d'Aujourd'hui*: contra-propunerea denotă neînțelegerea condițiilor specifice ale construcției, scria el. Cum poate crede Pinchis că un client ar fi de acord să construiască, pe unul din cele mai scumpe terenuri din lume, un zgârie-nori așa lipsit de sens, cu un buget de 100 mil.$? Propunerea lui Pinchis e desigur elegantă, dar îi lipsește orice atenție pentru nevoile funcționale ale unui imobil de birouri; la asemenea investiții, limitările economice sunt decisive, iar arhitectul e nevoit să le accepte - mai spune Gropius.[7] Iată-l deci pe Pinchis vizionarul confruntat direct cu argumentele pragmatice ale capitalismului imobiliar. Criteriile lui de estetică arhitectural-urbană se loveau implacabil de cele ale realismului economic. Hotărât lucru, și Occidentul real își avea limitele lui.

Conform unui martor contemporan[8], Pinchis ar fi suferit consecințele acestei ieșiri fără permisiune oficială pe scena Occidentală pierzându-și locul de muncă. Angajat însă imediat tot într-o instituție de stat - Institutul de Cercetări pentru Materiale de Construcții - unde, conform aceluiași martor, a primit un birou pentru el singur, Pinchis s-a putut concentra și mai bine pe viziunile sale departe de realitatea imediată.

În 1962, arhitectul francez Guillaume Gillet vizita România, îl descoperea pe Pinchis și aducea entuziasmat

---

[5] Meredith Clausen, *The Pan Am Building and the Shattering of the Modernist Dream*, MIT Press, Cambridge Mass./London, 2006, pp.263-267
[6] ibid., pp.263-266
[7] ibid., p.266
[8] Rozei, op.cit.

revistei *L'Architecture d'Aujourd'hui* desene ale acestuia.[9] În 1963, Richard Neutra vizita România, îl cunoștea pe Pinchis și aducea revistei californiene *Arts and Architecture* desene ale acestuia, dintre care unul a fost pus chiar pe coperta unui număr[10]. Însoțite de articole explicative, aceste viziuni desenate defineau o utopie coerentă în perfect acord cu timpul său.

***Utopia modernistă globală și planificată***

Viziunea lui Pinchis privește "pământul întreg", "organismul în curs de transformare complexă pe care îl constituie lumea întreagă"[11]. Creșterea populației lumii, "necesitățile enorme" la care va fi supus orașul viitorului[12] impun reinventarea lui de la zero: "La timpuri noi, urbanism nou, arhitectură nouă, pentru a realiza orașe care să fie cu adevărat opere ale timpului nostru" - scrie el.[13]

Singura țară care a avut o politică de orașe noi după 1946 a fost Marea Britanie, observă Pinchis, dar și acolo s-a făcut mult prea puțin, majoritatea construcțiilor noi rămânând tot "colmataje, peticiri, expediente, în cea mai mare dezordine". Urbanizarea se face azi "din ce în ce mai repede, dar la întâmplare și lăsată cel mai adesea inițiativelor private", cu prea mult "compromis, *laisser-aller*, eclectisme de tot felul." Adevărata reconstrucție însă "nu s-ar putea sprijini decât pe un principiu unic", pe un "urbanism coerent", pe "ordinea" dată de "instituirea unei noi ierarhii a valorilor urbane". Singura soluție rațională, și tot mai urgentă, este impunerea unui "plan de sistematizare regional și național"[14], ba chiar a unui "plan de sistematizare a globului", care "să remedieze situația haotică actuală".[15] Ideea planificării globale pe care o susținea Pinchis nu e de altfel ceva exagerat; arhitecții timpului în general credeau în "soluții planificate și organizate pe scară mondială"[16].

Pledoaria pentru planificare era ceva cu care Pinchis se confrunta și în practica românească, și ea o formă a proiectului modernist. Richard Neutra însuși reda

---

[9] Martin Pinchis, "Villes, visions et prévisions", în: *L'Architecture d'Aujourd'hui* nr.115/juin-juill.1964, p.8
[10] *Arts & Architecture* nr.1/Jan.1965
[11] Pinchis, "Villes, visions et prévisions", p.8
[12] ibid., p.11
[13] ibid., p.8
[14] ibid., pp.8,10
[15] Martin Pinchis, "Aménagement du globe. Construction d'un grand port en Europe", în: *L'Architecture d'Aujourd'hui* nr.139/sept.1968, p.XXXIV
[16] v. "Rezoluția finală a Congresului al VII-lea al Uniunii Internaționale a Arhitecților - Havana 1963", în: *Arhitectura RPR* nr.1/1964, p.45

impresii total pozitive după vizita sa din 1963 în România: "ieri o țară agricolă", aceasta trăiește azi "aspirații și împliniri ale revoluției industriale". Neutra își exprima "marea admirație" pentru "colegii dintr-o țară ca România", pentru "non-dependența lor de 'considerentele de piață'". "E uneori miraculos - scrie el - să vezi cât de bine își găsesc calea printr-o masă de noutăți și tehnologii neexperimentate arhitecții aflați în condiții de construcție socializate, conducându-și proiectele spre succes."[17] Privirea lui Neutra e desigur deferentă, iar una din limitările arhitecturii românești era de fapt tocmai excesul de planificare și control, care nu lăsa nici un fel de loc exprimării ideilor vizionare. Când Pinchis și-a expus "Orașul viitorului" la București în 1964, el a fost primit foarte critic, iar unul din reproșuri a fost tocmai imposibilitatea planificării etapizate. Desenele lui Pinchis sunt utopie și nu au nici o legătură cu "studiile laborioase și complexe" ale urbanismului adevărat; sunt simple "fantezii grafice", prezentând o "termitieră", în care omul stă "sub călcâiul mașinismului dezumanizat", scria criticul.[18]

***Utopia artificială mașinistă***

Pinchis își declara admirația față de orașul modernist, pentru el "singurele două mari orașe contemporane" fiind Brasilia și Chandigarh. Orașul său e unul "segregat cu zonificare complexă", iar automobilul e mijlocul de circulație ideal. În marile orașe, deplânge Pinchis, se mai circulă încă "la fel de prost ca pe vremea diligențelor." Trebuie însă să acceptăm "democratizarea mașinii" odată cu zonificarea și "să înlocuim sfertul de oră de distanță de mers pe jos cu un sfert de oră în mașină".[19]

Însă spre deosebire de orașul Cartei de la Atena, al său e unul "compact" și "aerian".[20] Pinchis pledează pentru protejarea resursei de teren liber. El condamnă locuințele "în mijlocul câmpurilor", uzinele pe terenuri agricole și autostrăzile ce traversează văi și pășuni: "O mie de alte moduri de a distruge acest pământ atât de mic sunt inventate zilnic, în timp ce mii de oameni mor de foame în lume." Nu consumarea spațiilor naturii o critică el însă, ci faptul că nu se ține cont de "valoarea lor productivă".[21]

---

[17] Richard Neutra, "Sketches from Rumania", în: *Arts & Architecture* nr.1/Jan.1965, p.18
[18] Chițulescu, op.cit, p.60
[19] Pinchis, "Villes, visions et prévisions", pp.8,10
[20] Martin Pinchis, "Cities, Insight and Foresight", *Arts & Architecture*, nr.1/Jan.1965, p.32 (în comentariul scris pe unul din desene, în limba franceză)
[21] Pinchis, "Villes, visions et prévisions", p.11

În viziunea lui, natura trebuie radical ruptă de oraș. "Soluția orașului viitorului - scrie Pinchis - nu pare a fi orașul verde care distruge orașul clasic, ci o evoluție a acestuia din urmă care ajunge la un oraș compact cu zonificare complexă". Orașul viitorului va fi așadar un mediu complet artificial, pentru care natura rămâne literalmente un exterior: "parcuri, grădini, păduri, lacuri și râuri vor înconjura și lega orașele între ele. Concentrarea urbană (...) va fi compensată de o intensă viață în aer liber, de două sau trei zile pe săptămână la țară".[22] Pinchis îi numește "clorofiliști"[23] pe autorii orașelor grădină engleze, care încercaseră să aducă natura în oraș. "Grădinile orașului verde nu au fost decât o păcăleală - scrie Pinchis - prea mari pentru a menține coeziunea orașului și contactul între locuitori, și prea mici pentru a lua orășenilor cheful de a evada către adevărata natură de la țară, la mare sau la munte. Orașul compact e o concentrare urbană înconjurată de grădini, în opoziție cu orașul verde, care e o grădină în inima căreia a fost construit orașul."[24] Orașul viitorului va fi deci total artificial, anti-verde: suntem într-o eră pre-ecologistă a utopiei.

În fine, artificialitatea urbană culminează chiar în *sci-fi*. În 1967 Pinchis propunea noțiunea de "astro-urbanism" și "noi structuri urbane sub forma sateliților artificiali ierarhizați puși în orbită".[25] În 2005, când a murit, lucra încă machete cu ansambluri de locuit în vulcanii de pe Marte.[26]

### *Utopia datată*

Orașul lui Pinchis e istorie. Planificarea, segregarea, încurajarea automobilului și excluderea verdelui sunt tipice pentru prima modernitate industrială, grea, în care orașul se imagina ca mediu artificial total controlat. Dar dacă soluțiile sale ne par depășite, problemele au rămas totuși aceleași. Suprapopularea, densitatea și dezvoltarea masivă sunt și azi la ordinea zilei. Chiar unele pasaje din textele lui Pinchis ne mai pot suna adecvat: "Epocii noastre îi e propriu efemerul, forța noastră decurgând din posibilitățile noastre de a

---

[22] ibid., p.10
[23] Martin Pinchis, "Thoughts on Urban Design", în: *Arts & Architecture* nr. 9/Sept.1965, p.23
[24] Pinchis, "Villes, visions et prévisions", p.10
[25] Christelle Lecoeur, "Martin Pinchis", în: *Architectures expérimentales, 1950-2000*, Éditions HYX / FRAC Centre Orléans, 2005, p.394
[26] Rozei, op.cit.

construi, demola, reconstrui mereu mai bine și în număr mereu mai mare"[27] - scria el.

Nici atitudinea noastră față de utopie poate că nu s-a schimbat chiar așa de mult: ne fascinează, ne tentează, dar nu valorizăm totuși utopia *ca utopie*. Nici în anii '60 ea nu era un termen în sine pozitiv. Editorul revistei *Arts & Architecture*, de exemplu, s-a simțit dator să scrie în introducerea articolului lui Pinchis că viziunea sa derivă totuși dintr-un "studiu aprofundat și practic" al problemelor arhitecturale și urbane[28], ca și cum altfel desenele sale riscau să nu fie luate în serios. Pinchis însuși se plângea că supremul argument ce se opune oricărei soluții noi este "reproșul fără apel al calificativului *utopic*".[29] Într-adevăr: de ce ar trebui *noul* să fie neapărat legat de *utopie*?

Orașul compact-aerian al lui Pinchis stă azi perfect alături de "orașul spațial" al lui Yona Friedman și de structuralismul metabolist al lui Tange, cu care el însuși îl considera înrudit.[30] Unii l-au încadrat pe Pinchis în modernismul dinamic "gestual" exemplificat de Mendelsohn.[31] Prin legăturile directe cu mediul francez, el a făcut parte din ceea ce se numea acolo în anii '60 mișcarea "prospectivă".[32] Expoziția Archilab din 2003[33] i-a dat recunoașterea definitivă în familia "experimentală" - iar asta e deja ceva ce trece dincolo de datarea istoriei. Pinchis stă între acei arhitecți care cred pur și simplu în puterea creativității individuale și în valoarea în sine a noului. Cum scria el: "Ideile pot fi excelente, dar pentru a le face înțelese ele trebuie exprimate cu forță și curaj."[34]

Ilustrațiile:
1. *Arts & Architecture* 1/Jan.1965, cover
2-4. *Arts & Architecture*, 9/Sept.1965, pp.24-25
Copyright David Travers, used with permission.

[27] citat de: Lecoeur, op.cit., p.394
[28] Pinchis, "Cities, Insight and Foresight", p.32
[29] Pinchis, "Villes, visions et prévisions", p.8
[30] ibid., p.10
[31] Günther Feuerstein, *Urban Fiction: Urban Utopias from the Antiquity until Today*, Ed. Menges, Stuttgart, 2008, p.277
[32] Michel Ragon, *Histoire mondiale de l'architecture et de l'urbanisme modernes*, Casterman, 1972, vol.2, pp.410,420; v. și http://urbanisme.u-pec.fr/documentation/paroles/michel-ragon-64752.kjsp?RH=URBA_1Paroles
[33] v. catalogul expoziției: *Architectures expérimentales, 1950-2000*, Éditions HYX / FRAC Centre Orléans, 2005
[34] Pinchis, "Thoughts on Urban Design", p.23